

Kurumsal ve İlişkisel Ekonomik Coğrafya Yaklaşımları ve İşlemselleştirilmesi¹

Institutional and relational economic geography approaches and their operationalization

Suat Tuysuz^{1*}

Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Erzincan

Öz: Bilimsel araştırmalarda bilimcinin güçlü bir teorik arka plan bilgisine sahip olması olay ve olguların anlamlandırılması ve de öngörü geliştirilmesi için oldukça önemlidir. Ancak bu arka plan bilgisinin araştırmalara nasıl tatbik edileceği konusu özellikle nitel araştırma tasarımıyla yürütülecek çalışmalar için problematik hale gelebilmektedir. Gerek lisansüstü derslerde yaşanan bireysel deneyim gerekse lisansüstü öğrenciler üzerindeki gözlemler böyle bir yargı geliştirilmesine ve bu araştırmanın motivasyon kaynağına dayanak oluşturmuştur. Bu motivasyondan hareketle bu araştırma, hem ekonomik coğrafya yazınında son yıllarda gittikçe artan bir şekilde kullanılan kurumsal ve ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımlarının içeriğini genel hatlarıyla tanıtmayı hem de söz konusu kuramsal çerçevelerin yapılacak araştırmalarda nasıl tatbik edilebileceğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Kuram, kurumsal ekonomik coğrafya, ilişkisel ekonomik coğrafya, işlemselleştirme.

Abstract: The fact that the scientist has a strong theoretical background in scientific research is very important for understanding the events and phenomena and for developing the prediction. However, the issue of how to operationalize this background to research can become problematic, especially for studies to be carried out with qualitative research design. The individual experience of graduate courses, as well as the observations on the students of the graduate students, are based on the development of such a judgement and the motivation of this research. With this motivation, this research aims not only to introduce the contents of the institutional and relational economic geographical approaches which are increasingly used in economic geography literature in recent years, but also to show how the theoretical frameworks can be operationalised in the researches to be done.

Keywords: Theory, institutional economic geography, relational economic geography, operationalization.

1. Giriş

Dünyada meydana gelen olay ve olguları hem anlamlandırmaya çalışan hem de gelecekte neyin nasıl gerçekleşebileceğine ilişkin öngörü geliştirmeyi hedefleyen sosyal bilimciler, bunu yaparken çoğunlukla ampirik işçilik yaparak yola koyulmaktadırlar. Ancak sosyal bilimciler içinde yaygın bir kanaat vardır ki; o da söz konusu ampirik işçilik yapılırken kuramsal bir arka plan bilgisine duyulan ihtiyaçtır. Bu arka plan bilgisinin bilimciler arasındaki tanımlaması *kuram*dır. Kuram,

¹ Bu araştırma, 14L0649002 proje numarasıyla Ankara Üniversitesi Lisansüstü Tezleri Destekleme Projesi kapsamında desteklenen doktora tezinden üretilmiştir.

*İletişim yazarı: S.Tuysuz, e-posta:suattuysuz@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 23.06.2017

Makale Basıma Uygun Tarihi: 27.11.2017

kavramlar yardımıyla araştırılan fenomenleri inceleyen bir bilimcinin karşısına çıkan olgular yığını arasından ilgili yönleri ve verileri seçmesine yardımcı olur (Neuman, 2010: 75). Nasıl ki üç boyutlu bir filmi izlerken kullanılacak gözlüğü ona göre seçmek önemliyse bir araştırmayı okumayı ya da bir araştırma yapmayı kolaylaştırmak için de kuramın öngördüğü gözlüğü takarak bu pratiği gerçekleştirmek önemlidir. Gerçekten de kuramsız bir araştırma yani arka plan bilgisine sahip olmadan yapılan ampirik bir işçilik eldeki verinin anlamlandırılması konusunda önemli problemler doğurabilmektedir.

Kuramın bilimsel araştırmalar açısından yararlılığı, bilimciler arasında büyük bir uzlaşıyla kabul edilmiştir. Coğrafya disiplininde son dönemlerde kurama ilişkin tartışmalar görünürlüğünü artırmıştır. Bu bağlamda, Kaygalak (2013) ekonomik coğrafya icra edenlere kurumsal ekonomik coğrafya yaklaşımını tanıtarak teorik arka plan bilgisi vermesi açısından güncel bilgiler sunmuştur. Ancak söz konusu çalışma kurumsal ekonomik coğrafyayı sadece kurumsal düzeyde ele almakta ve batıdaki örneklerini sunmaktadır. Bu makalede ise hem kurumsal yaklaşıma ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımı eklenmiş hem de her iki kuramsal yaklaşımın örnek bir araştırma tasarımı üzerinden nasıl işlemsel hale getirilebileceği Türkiye bağlamındaki örneklerle zenginleştirilerek somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla mevcut araştırma hem kurumsal hem de ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımlarını somutlaştırmayı amaçlayan bir motivasyonla ele alınmıştır. Bu bakımdan makalenin teorik olduğu kadar teorik bilginin uygulamaya dökülmesi açısından da sunduğu derişik ve damıtılmış bilgilerle özellikle lisansüstü genç araştırmacılara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

2. Kuramsal yaklaşımlara ilişkin tarihsel bir arka plan okuması

Ekonomik coğrafya, tarihsel süreç içerisinde ontolojik, epistemolojik ve metodolojik açıdan önemli değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Bu süreçte, *ontolojik* değişimler, dünyada gerçekleşen şeyler hakkındaki felsefi düşünceleri ve böylece neyin bilinebileceğine ilişkin hususları içerir. Örneğin, ekonomi, doğa ve tarih gibi hususlar bir araştırmaya konu edildiğinde bu unsurların dünyadaki varlığına ilişkin bir ontolojik iddiada bulunulmuş olunur ki bu iddia, dünyada var olan söz konusu hususların bilinebileceğine ilişkindir. Bir diğer konu ekonomik coğrafyanın *epistemolojisi*nde meydana gelen değişime ilişkindir. Epistemoloji, bilgiyi oluşturan şeyler ve onun nasıl elde edilebileceğine dair felsefi düşünceleri ifade eder. Örneğin bazı ekonomik coğrafyacılar bilginin nesnel verilerden çıkarımlarda bulunularak elde edilebileceğini savunurken, diğerleri ekonomik dünyanın anlaşılabilmesinin öznel yorumlamalarla mümkün olabileceğini savunmaktadır. Metodolojik olarak değişen şey ise, veri toplama teknikleriyle alakalıdır (Coe vd., 2013: 502).

19. yüzyılın sonundaki sömürgecilikle başlatılabilecek olan ekonomik coğrafya, o günün koşullarında idiografik gelenekten beslenen bir yapıya sahipti. Söz konusu dönemdeki ekonomik coğrafya anlayışı, envanter elde etmeye yönelik bilgi ihtiyacını karşılamaya yönelikti. Bu anlamda toplanan bilgi, olanı olduğu gibi resmeden yani betimleyici nitelikte bir yapı sergilemekteydi. Dünyanın farklı coğrafyalarına ilişkin mekânsal bilgi toplayan o dönemin araştırmaları, sömürgeci güçler açısından önemli bir işlevi de yerine getirmekteydi (Barnes, 2000). Sömürge güçlerinin coğrafya disiplinini bu amaçla kullanmış olmaları coğrafyanın *sabıkali bir disiplin* olarak yaftalanmasına da yol açmıştır (Yavan, 2014)².

1900'lere gelindiğinde envanter toplama şeklindeki coğrafya pratiğinin devam edişine paralel olarak çevresel determinizm, ekonomik coğrafyanın odak noktası haline gelmiştir. Bu dönemin

² Bilimin ve bilimcinin asıl amacı insanlığın yararına işler yapmak olsa da kimi zaman bilim veya bilimci maksadını aşan bir şekilde araçsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda yukarıda verilen örnekte coğrafyanın araçsallaştırılmasına benzer biçimde fizik ve kimya disiplinlerinin ürettiği bilginin kullanılması yoluyla – atom bombasının yapımı veya kimyasal silahların kullanımı hususlarında olduğu gibi – söz konusu disiplinler de maksadını aşan şekilde araçsallaştırılmıştır. Esasında sabıkali olma sıfatı bir disiplinden ziyade onun amaç dışı araçsallaştırılmasını sağlayan iradeye atfedilir.

ekonomik coğrafya araştırmaları daha çok fiziki çevrenin bahsettiği özellikler ölçüsünde kalkınmanın gerçekleşebileceğine ilişkin vurgu artışıyla sembolize edilebilir. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar betimsel niteliği ağır basan bu yaklaşım biçimi, araştırmalarda baskın olmuştur. Betimsellik yönü öne çıkan bu yaklaşımın II. Dünya Savaşı ve sonrasında çok fazla işe yaramadığının anlaşılmasıyla birlikte idiografik olan bu gelenekten sıyrılmanın gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır (ayrıntılı bilgi için bkz. Peet, 1998; Barnes, 2000; Scott, 2000).

1950'ler sonrasına rastlayan dönem de yukarıda bahsedilen anlamda ontolojik, epistemolojik ve metodolojik değişimlere sahne olmuştur. Kantitatif devrim olarak isimlendirilen bu dönem, mekânın biriciklik (*unique*) temelinde değerlendirildiği anlayış yerine, genel geçer yasalar üzerinden okunduğu bir ele alış biçimiyle karakterize olmuştur. Bu durum, matematiksel modellemeler aracılığıyla yapılan mekânsal analizlerin “zaman ve mekân fark etmeksizin” her mekânda aynı sonuca ulaştırabileceği şeklindeki “genelleştirici” bir anlayışın önünü açmıştır. Kantitatif dönemin ekonomik coğrafyası, mekânda görünür olan her şeyin ölçülebildiği kadarıyla bilinebileceğini, bunun yönteminin ise istatistiksel yöntemlerle ve matematiksel modellerle anlaşılabilirliğini ifade eden ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabullere dayanmaktaydı (Barnes, 2000; Yavan, 2005; Coe vd., 2013: 502-4).

1970'lere gelindiğinde ise dünyanın ya da bölgelerin *genel geçer yasalar* üzerinden anlaşılmasına ilişkin yaklaşım ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Dünyanın gözlem ve ölçüme dayalı olarak değil, yapılar altında yatan ve gözlemlenemeyen şeylerle anlaşılabilirliği iddiası gündeme getirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, yapıların insan davranışını şekillendirdiği veya sınırladığı ifade edilmiştir (Giddens, 1984). Kuşkusuz 1960'ların sonlarından itibaren dünyada yaşanan sosyal olaylardan hareketle coğrafyacıların sosyal adalet, ekonomik eşitsizlik ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konulara yönelmiş olmaları da coğrafyacıların bilime olan bakış açılarının ve de bilme biçimlerine ilişkin tartışmaların bu yönde değişmesinde etkili olmuştur. Gerçekten de coğrafyacıların ele aldığı kent yoksulluğu, mekânsal ayrışma, bölgesel eşitsizlikler, sanayisizleşme, post-Fordizm, cinsiyet eşitsizliği ve mekânsal farklılaşması gibi hususların modellemeler yaparak istatistiksel olarak anlamlandırılması mümkün değildi. Söz konusu hususların yapısal güçlerle ilişki kurulmadan, zaman ve mekândan bağımsız olarak anlaşılmasının imkânı yoktu (Scott, 2004; Peet ve Thrift, 2005; Coe vd., 2013: 504-5). Dolayısıyla dünyanın anlaşılabilirliği ve açıklanabilmesine ilişkin olarak yapılan bu gibi araştırmalarda yapısal ve sosyal bağlamın önemi vurgulanmıştır. Oysa *zaman-mekân* algısını nötrleyen kantitatif coğrafya, biriciklik üzerine inşa edilen *olay-mekâna* dayalı anlayışı önemsizleştiren bir yapıya sahipti. Bu bağlamda, değişen konular ve konjonktürel durumlar neyin biliniş neyin bilinemeyeceğine ve aynı zamanda bilme biçimine ilişkin yaklaşımların değişimini gerekli kılmıştır.

1970'ler sonrasında ise sosyal ve ekonomik alandaki gelişmeler ve küreselleşme dalgasının hissedilir derecelere ulaşmasıyla tetiklenen üretim biçimlerindeki değişiklikler, devletin rolünde bir takım değişimler yaratmış, böylesi bir ortamda yeni tür organizasyonel yapılar türemiştir. Bu durum, ekonomik coğrafyacılar için oldukça zengin bir araştırma atmosferi sunmuştur. Gerçekten de yeni bir üretim biçimi olarak post-Fordizm'in devreye girmesiyle mekânsal işbölümü, yeni sanayi odakları, kümelenme, uzmanlaşma, devlet ve piyasa düzenleyici organizasyonel yapılar ve bu çerçevelere dayandırılan araştırma konuları, ekonomik coğrafyacıların araştırma gündemini oluşturmaya başlamıştır. Nitekim bugün itibarıyla küresel değer zinciri ve üretim ağları gibi ekonomik coğrafya yazınında popüler olan kavramsallaştırmalar yukarıda bahsedilen konuların olgunlaştırılmış hali olarak kabul edilebilir.

Bahsi geçen konuların önemli bir kısmının teorik arka planı, Marksist yaklaşımlardan beslenmiştir. Ancak Marksist yaklaşımların olay ve olguları sadece “sınıf”a dayandırarak indirgemeci bir tutumla değerlendirmesi, zamanla eleştiri konusu olmuştur. Marksist yaklaşımın indirgemeci tutumu eleştirilmekle beraber, “sosyal olan”ın analizlere katılmasını sağlama açısından daha sonraki

yaklaşımlara fayda sağladığı söylenebilir (Coe vd., 2013: 504-7). Dolayısıyla yeni yapılan araştırmalarda adetler, gelenekler, normlar, alışkanlıklar, güç ilişkileri, din, dil, cinsiyet, etnisite, hemşehrilik ilişkileri vb. gibi ekonomiye yön veren ve onu şekillendiren parametreler de dikkate alınır olmuştur. Sosyal olanı analiz eden bu yeni yaklaşım tarzı, hem sosyal bilimlerde hem de ekonomik coğrafyada şemsiye bir kavram olarak “kültürel dönüş” (*cultural turn/shift*) şeklinde adlandırılmıştır (Amin ve Thrift, 2000; Barnes ve Sheppard, 2000; Coe vd., 2013: 504-7).

Olay ve olguların anlaşılması ya da açıklanmasına yönelik olarak gelişen bu yeni yaklaşım tarzının ekonomik coğrafyaya yansımalarının ise kurumsal ve ilişkisel yaklaşımlarla kendini gösterdiği ifade edilebilir. Böylesi bir bağlamda gelişme gösteren kurumsal ve ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımlarının ontolojisi, epistemolojisi ve metodolojisi aşağıdaki başlıklarda detaylandırılarak örnek bir araştırma tasarımı üzerinden nasıl işlemselleştirilebileceği somutlaştırılacaktır.

3. Kurumsal ekonomik coğrafya yaklaşımı

Kurumsalcı yaklaşım, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında Veblen ve Commons gibi neoklasik okul içerisinde gelen ancak ekonomik olay ve olguları daha realistik olarak anlama çabası içerisinde olan kişilerden kaynağını almaktadır. Veblen (1904) ve Commons (1893 ve 1934) gibi neoklasik gelenek içinden gelen kurumsalcılar, Marksistler gibi kapitalizmi reddeden bir anlayışa sahip değillerdir. Ancak, neoklasik yaklaşımın çok sayıdaki varsayımını ortadan kaldırarak “gerçek dünya”daki davranışlar üzerinden ekonomik olayları açıklamaya çalışmaktadırlar. Kurumsalcılar, “piyasanın bireysel üretici ve tüketicilerin *özgür* davranışlarıyla şekillendiği” varsayımına karşı çıkararak piyasayı sosyal ve politik bağlamla ilişkilendirerek ele almakta ve bu yönüyle de Neoklasik yaklaşımdan farklılaşmaktadırlar (Hayter ve Patchell, 2011: XIV-XV). Nitekim Veblen gibi kurumsalcıların temel iddiası; ekonominin çeşitli kurumlar tarafından sınırlandırıldığı ya da şekillendirildiğidir (Gertler, 2010).

Veblen ve Commons ile başlayan kurumsalcı yaklaşım; Douglass North, Ronald H. Coase, Gary Becker, James M. Buchanan ve Oliver E. Williamson³ gibi kurumsal iktisatçıların 1990’larda kazandıkları Nobel ödülleriyle popülaritesini artırmıştır (Domingues, 2015). İktisat disiplininde ortaya çıkan kurumsalcı yaklaşım, Veblen’in araştırmalarıyla ilişkilendirilecek kadar eski tarihlere gitmesine rağmen iktisat içerisinde hiçbir zaman ana akım olamamıştır (Mackinnon ve Cumbers, 2007). Kurumsal iktisat okulunun kurucuları olarak kabul edilen Veblen, Commons ve Mitchell, sosyal kurumların karmaşık doğası üzerinden ekonomiyi anlamaya çalışmışlardır. Bu kavrayış biçimi, 1890 ile 1940 yılları arasında etkili olan Amerikan politik ekonomi akımından esinlenmiştir ki bu hareketin ilham kaynağı da İngiliz Darvinci Evrimsellik ve psikolojiden etkilenen 19. yüzyıl Alman Tarihsel Okulu⁴’dur (Domingues, 2015).

Coğrafya disiplininde kendini göstermesi 1980’ler sonrasına rastlayan kurumsalcı yaklaşım, günümüz ekonomik coğrafya pratiğinde ana akım olma yönünde ciddi bir güç kazanmış durumdadır (Kaygalak, 2013). Özellikle de 1990’lardan itibaren ekonomik sürecin sosyo-kültürel ve sosyo-politik kurumlarına ilişkin vurgunun artması, kurumsal yaklaşımın yaygınlaşmasını ve pozitivizmden sıyrılan ekonomik coğrafyanın “kültürel dönüş” şeklinde kavramsallaştırılan paradigmatik dönüş içerisinde yer almasını sağlamıştır (Mackinnon ve Cumbers, 2007; Kusrar, 2011; Kaygalak, 2013). Ekonomik coğrafya araştırmalarında ekonominin sosyo-kültürel ve politik bağlamının anlaşılmasına ilişkin

³ Bahsi geçen iktisatçılardan James M. Buchanan 1986’da, Ronald H. Coase 1991’de, Gary Becker 1992’de, Douglass North 1993’te, Oliver E. Williamson ise 2009 yılında Nobel Ekonomi Ödülü’ne sahip olmuş şahsiyetlerdir.

⁴ Alman Tarihsel Okulu iktisat yasalarının zaman ve mekân açısından sınırlanmamasını doğru ve geçerli bir yaklaşım olarak kabul etmeyerek iktisadi süreçlerin disiplinlerarası bir yaklaşımla irdelenmesi gerektiğini kabul eder. Tarihsel Okul bu yönüyle kurumsal iktisadi beslemektedir (Şenalp, 2007).

olarak artan sayıdaki araştırma *kültürel dönüş*ün ekonomik coğrafya araştırmalarına yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Kültürel dönüşün tarihsel kökeni Marshall'ın (1920[1890]) “endüstriyel atmosfer” olarak ifade ettiği kavramsallaştırmaya dayanır (Storper, 1997; Aoyama vd., 2011). Kültürel dönüş; ekonomiyi, kurumsal, kültürel ve politik unsurlar üzerinden anlamaya çalışır ki bu unsurlar ana akım iktisat içinde yer almaz. Özellikle 1960'lar sonrasının **sosyal** (ABD'de insan hakları hareketleri, Vietnam savaşına karşı gerçekleştirilen eylemlerden kaynağını alan öğrenci hareketleri/protestoları, Batı Avrupa'da göçmen ve mavi yakalı işçi hareketleri gibi), **ekonomik** (1973 ve 1979'daki petrol krizleri, kitlesel üretimin krize girmesiyle sonuçlanan endüstri piyasalarındaki doygunluk) (Piore ve Sabel, 1984) ve **politik** açıdan (Keynezyen politikalarından vazgeçilmesi, ulus devletin çözülmesi, ulusüstü [Avrupa Birliği gibi] veya yerel kurumlara [kalkınma ajansları ve dernekler gibi] yetki devri vb.) (Jessob, 1994) bir takım yeniliklere yol açması sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapıların ekonomik olay ve olgular üzerindeki önemini artırmıştır. Dünyada bu dönemde yaşanan değişim ve dönüşümler, kurumsal yaklaşımın gelişmesine katkı sağlayan kuluçka dönemi olarak kabul edilebilir.

Paradigmatik bir dönüşü de ifade eden kültürel dönüş, aynı zamanda araştırma yöntemi olarak kantitatif yaklaşımdan nitel yaklaşıma geçişi de temsil etmektedir (Aoyama vd., 2011). Nitekim kurumsal ekonomik coğrafyanın nitel yaklaşımı benimsediği (Macleod, 2001; Boschma ve Frenken, 2006; Essletzbichler, 2009), Veblenci düşüncede de kurumların, zaman ve mekâna göre değişen bir yapıya sahip (Domingues, 2015) ve bağlamsal olduğu (Boschma ve Frenken, 2006) ifade edilmektedir. Kurumsal yaklaşımın bu yönü, onu, nitel yaklaşımların “biricik olan”ı arama iddiasıyla uyumlu bir zemine taşımaktadır. Kurumsal yaklaşım, Hodgson'ın (1998) ifade ettiği üzere rasyonel modeller arama hevesinde de değildir. Gerçekten de olay ve olguların *genel geçer* bakış açılarıyla açıklanması, 1980'ler sonrasında ortaya çıkan manzarayı değerlendirmede yetersiz kalıyordu. Oysa gerçeklik tek bir pencereden bakılarak anlaşılacak kadar kompleks bir yapıya sahipti. Örneğin, lokasyon seçimi gibi — ki lokasyon seçimi kantitatif coğrafyanın merkezinde yer alır — bir araştırma konusunun bile sosyo-kültürel özellikler dikkate alınmadan pür sayısal modellemeler üzerinden açıklanması, varılan sonuçların gerçeklikle örtüşmesini ne ölçüde sağlayabilirdi? Bu bağlamda, örneğin, şarap yapımına uygun hammaddeye ve yeter miktarda işgücüne sahip olan bir bölgede bölge insanının sosyo-kültürel hassasiyetleri dikkate alınmadan kurulacak bir şarap fabrikası⁵ ne ölçüde verimli bir işletme olabilir ve yer seçimine ilişkin alınacak karar ne ölçüde isabetli olabilir? Ya da siyasi iktidarlar tarafından popülist politikalara hizmet edecek şekilde kurulan fabrikaların neoklasik yer seçim kriterleriyle açıklanabilmesi ne ölçüde mümkün olabilir?

1980 öncesinin geleneksel ekonomik coğrafya anlayışında “pür ekonomik olan” analizlere katılırken yukarıdaki örneklerde ifade edilen türden sosyo-kültürel ve politik faktörler analizlerden dışlanmaktaydı (Martin, 2000; Thrift ve Olds, 2004; Hadjimichalis, 2006). Oysa yeni dünya düzeninde hakikate ulaşabilmek; sosyal, kültürel ve politik olanı da sürece katmayı gerekli kılıyordu. Dolayısıyla, yukarıda verilen örnekteki şarap fabrikasına hammadde sağlayacak olan üreticinin buradan elde edeceği kazancın inandığı değerlerle (dini veya kültürel değerler gibi) çelişmemesi ve bu tür sosyo-kültürel hassasiyetlerin de analizlere katılması gerekiyordu. Gerçekten de klasik mekânsal yaklaşımda ekonomik eylemler atomistik, akılcı ve kârın maksimizasyonuna dayalıdır. Sosyal, kültürel ve politik bağlam ise sabittir (Martin, 2000; Thrift ve Olds, 2004; Hadjimichalis, 2006). Yani, mekânsal gelenekte, ürettiği üzümü hammadde olarak şarap fabrikasına satacak bir üretici, kâr amacı güden rasyonel bir aktör olarak varsayılır ve söz konusu üreticinin inandığı değerler ve kültürel bağlam dışlanırdı. Kurumsal yaklaşım ise dışlanan bu değişkenlerin de hesaba katılması gerektiğini ifade eden

⁵ Şarap fabrikası, yerel bağlamın önemini anlatmak için Doç. Dr. Nuri Yavan'ın ekonomik coğrafya derslerinde verdiği bir örnektir. Bu metinde ise kurumsal yaklaşımın kullanımını haklılaştırmak ve onu somutlaştırmak için verilmiştir.

ve rasyonel üretici varsayımına meydan okuyan cinstendir (Martin, 2000: 78-9, *örnekler yazar tarafından eklenmiştir*).

Ekonominin “sosyo-kültürel ve politik bir süreç” olduğuna ilişkin vurgu artışının (Thrift ve Olds, 2004) yanı sıra iktisat, sosyoloji ve politik bilimlerde yaşanan gelişmeler de ekonomik coğrafyada 1990’lardan sonra kurumsalcı yaklaşımın güçlenmesini sağlamıştır (Martin, 2000). Ekonomik sürecin sosyo-kültürel doğasını anlamaya yönelik olarak ekonomik coğrafya yazınında özellikle 1990’lardan sonra sayıları gittikçe artan **ampirik** (Putnam, 1993; Amin ve Thrift, 1995; Gertler, 1995; Özcan, 1995; Saxenian, 1996; Amin, 1999; Keeble ve Wilkinson, 1999; Cooke ve Morgan, 2000; Gibbs vd., 2001; Glückler, 2001; Eceral, 2002; Malecki, 2002; Varol, 2002; Rutherford, 2004; Capello ve Faggian, 2005; Cooke vd., 2005; Beyhan, 2006; Hassink, 2007; Hauser vd., 2007; Kaygalak, 2011 ve benzer araştırmalar) ve **teorik** (Morgan, 1997; Hodgson, 1998; Martin, 1999; 2000; Amin, 2001; Rafiqui, 2009 ve benzerleri) araştırmalar kurumsal yaklaşımın disiplindeki uygulamasını göstermektedir.

Kurumsal yaklaşım, ekonomik eylemlerin sosyo-kültürel ve politik bir süreç olduğunu, ekonomik hareketin ise bu sürecin bir özeti kabul edilebileceğini vurgulayarak, *kurumların ekonomik eylemin önemli bir belirleyicisi* olduğunu iddia etmektedir. Kurumsal yaklaşıma göre ekonomik eylem, sosyal bir eylemdir. Söz konusu eylem statüden, sosyallikten ve güçten bağımsız değildir (Mitchell, 2000). Neoklasik (ortodoks) iktisat ve Marksist yaklaşımlara alternatif olan kurumsal yaklaşım heterodoks iktisatla ilişkili olarak gelişmiştir (Macleod, 2001; Grabher, 2009). Coğrafya disiplininin önemli bir bileşeni olan ve disiplindeki ontolojik, epistemolojik ve metodolojik gelişmelere öncülük eden ekonomik coğrafya, Ron Martin’in de ifade ettiği üzere, II. Dünya Savaşı’ndan sonra iktisatçılar tarafından biçimlendirilmiştir. Söz konusu dönemdeki ekonomik coğrafya pratiği, bireyin ve aktörün atomistik olarak görüldüğü ekonomik insan (*homo economicus*) anlayışı çerçevesinde şekillenmekteydi. 1980’lerden itibaren sosyal bilimlerde yaşanan dönüşümle birlikte neoklasik iktisadın *homo economicus* anlayışına karşı eleştirilerin görünürlüğü artmış ve bu eleştiriler yeni bir bilme biçimi geliştirilmesine ilişkin ihtiyaca kapı aralamıştır. Gerçekten de 20. yüzyılda dünyada yaşanan gelişmeler neoklasik anlamdaki geleneksel bölgesel kalkınma kuramlarının açıklayıcı gücünü azaltmıştır. Ekonomik yaşamın tek bir belirleyici güç tarafından şekillenmediği, aksine, bu sürecin çok sayıdaki belirleyicinin ürünü olduğu ve bunların sosyo-kültürel ve zaman-mekân bağımlı olduğu gerçeği anlaşılmış ve bütün bu gelişmeler kurumsal ekonomik coğrafyanın yeni bir çerçeve olarak kullanılmasına gerekçe hazırlamıştır (Martin, 2000; Hess, 2004; Özelçi-Eceral, 2006; Kaygalak, 2011). Özetle, kurumsal yaklaşım, neoklasik iktisatta ele alınmayan ve çoğu zaman soyut varlıklar üzerinden şekillenen formel ve informel kurumlarla ekonomiyi anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır (Hadjimichalis, 2006). Bu anlama çabası da katı ve değişmez bilimsel yasalara mesafeli durarak gerçekleştirilmektedir. Kurumsalcılık, katı bilim ⁶ (hard science) mantığındaki gibi bir teorinin farklı mekânlarda test edilebilmesine imkân tanıyan bir metodolojiye sahip değildir (Hodgson, 1998; Amin, 2001). Bu yönüyle, kurumsalcılık, genellemeden ziyade biriciklik iddiası üzerine temellenen araştırmalara rehberlik etmektedir.

4. İlişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımı

Ekonomik eylemin kültürel doğasına ilişkin olarak yukarıda anlatılanlar; sosyal, kültürel, politik ortam ile aktörler ve organizasyonlar arasındaki eylem ve etkileşimleri önemli bir değişken haline getiriyordu ki bu durum *ekonomik eylem ve etkileşimleri* analizlerin merkezinde yer alan bilgi nesnesi haline getirmiştir (Bathelt ve Glückler, 2003). *Ekonomik eylem ve etkileşimleri* yapılan analizlerin merkezine alan ilişkisel yaklaşımda, ekonomik eylemin sosyal ve ekonomik olarak “ilişki yapıları”na gömülü ve bağlam bağımlı (context specific) bir süreç olduğu ifade edilir. Kurumsal

⁶ Ölçüme ve nicel veriye dayalı olarak çalışan bilimler için kullanılan popüler bir kavram (bkz. Holt-Jensen, 2017: 294).

öğrenme, yaratıcı etkileşim, ekonomik yenilik ve organizasyonlar arası iletişime odaklanan ilişkisel ekonomik coğrafyanın merkezinde *ekonomik süreç ve ilişkiler* yer alır. Söz konusu yaklaşım, bu yönüyle ekonomik ve sosyal teorilerle de etkileşim halindedir (Bathelt ve Glückler, 2003). Gerçekten de Granovetter'in (1985) vurguladığı üzere ekonomik eylem devam eden sosyal ilişkilerin yapısına gömülüdür. Burada ifade edilen ilişkisel gömülülük; ekonomik bir aktör ve ağı parçası olarak bireyleri, firmaları ve organizasyonları kapsar (Yeung, 2005). Örneğin, firma coğrafyası açısından ele alındığında, firmalar bağımsız bir varlık olmaktan ziyade, iletişimsel açıdan tedarikçisiyle, müşterisiyle, devlet otoritesiyle ve de çeşitli kurumlarla ilişki içinde olan varlıklar olarak değerlendirilir. Buradan hareketle ekonomik eylem, aktörler ile formel ve infomel kurumların yaratımıyla oluşan ilişki yapılarına gömülü sosyal bir süreç olarak ifade edilebilir (Bathelt ve Glückler, 2003).

Firmaları etkileşimli sürece mecbur bırakan ve ilişkisel yaklaşımı ekonomik analizlerde kullanışlı kılan husus, üretimin organizasyonel yapısında meydana gelen değişimlerden bağımsız olarak düşünülemez. Bu bağlamda, 1970'lerden sonra post-Fordist bir üretim şeklinin ortaya çıkması, uzmanlaşmaların artması, dış kaynak kullanımı (outsourcing), işgücünün mekânsal ayrışması, küresel değer zinciri gibi üretimin organizasyonel yapısında meydana gelen değişimler, etkileşim ve ilişkiselliğin analizlere dahil olmasına hakkaniyet kazandırmıştır (Massey, 1984; Dicken vd., 2001; Boggs ve Rantisi, 2003; Hassink vd., 2014). Özellikle kapitalist üretim ilişkileri, bunun mekânsal organizasyonu, işgücünün mekânsal ve sosyal olarak bölünmesi gibi hususlar ilişkisel düşüncenin 1980'lerdeki kökenine işaret etmektedir. Dolayısıyla bugün ilişkisel yaklaşım olarak bilinen bakış açısının 1990'lardan önce örtük olarak mevcut olduğunu (özellikle üretimin sosyal ilişkileri bağlamında), bu ilişkiselliğin sosyal aktörler ve ağ ilişkilerini içerecek şekilde farklı mekânsal ölçeklerde genişletilerek bugünkü düzeyine ulaştığı ifade edilmektedir (Yeung, 2005). Her ne kadar 1980'lere kadar giden bir tarihsel cetvele oturtulsa da bugünkü ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımı *eski şişede yeni şaraptan* çok daha öte bir anlam ifade etmektedir. Öyle ki bugünkü ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımında üretim; sosyal ilişkilerin de ötesine geçirilerek ekonomi ve kültür arasındaki karmaşık ilişkileri de ele alacak şekilde ve de farklı mekânsal ölçeklere odaklanan bir yapıya evrilmiştir (Yeung, 2005). Söz konusu yaklaşım, kapitalizmin çok sayıda finansal ve ticari ağ tarafından örüldüğü gerçeğini anlamaya yönelik geliştirilen kuramsal bir çerçeveye de imkân tanımaktadır (Sunley, 2008).

İlişkisel yaklaşımda; aktörlerin, firmaların ve organizasyonların ilişkisel gömülülüğü üzerinden analizler yapılmakta (Coe vd., 2008; Dicken vd., 2001); kurumlar, güç, sosyal ajan ve özellikle de ölçekler arasındaki karşılıklı etkileşim kapsayıcı bir şekilde teorize edilmeye çalışılmaktadır (Bathelt ve Glückler, 2003; Boggs ve Rantisi, 2003; Yeung, 2005; Sunley, 2008; Hassink vd., 2014). İlişkisel kavramı, karşılıklı ilişki ve uzun dönemli güçlü bağlar temelinde gerçekleşen yönetim ya da koordinasyonun spesifik biçimine işaret eder. Bu ilişkiler tipik olarak informel, yüz yüze, işbirlikli ve yüksek oranda karşılıklı güven ve bilgi değişimiyle karakterize edilir. İformel ve güvene dayalı olan bu konsept Granovetter'in (1985) sosyal ağları tartıştığı ekonomik sosyoloji çalışmalarından kaynağını alır (Sunley, 2008).

1990'ların ortalarından itibaren disiplinler arası sınırların esnemesi ve yukarıda bahsedildiği şekliyle ekonomik coğrafyada ilişkisel düşünmeyi gerekli kılabilecek gelişmelerin olması söz konusu çerçeveyi değerlendirebilecek teorik arka planın ilişkisel ekonomik coğrafya olarak isimlendirilmesini cesaretlendirmiştir (Yeung, 2005). İlişkisel yaklaşım, son yıllarda sosyal bilim dergilerinde artan bir popüleriteye sahip (Coe, 2010) olmasına karşın, bu yaklaşım biçiminin çok fazla ampirik araştırmayla desteklenmemiş olması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir (Sunley, 2008). Benzer şekilde kurumsal yaklaşımın da ekonomik coğrafya içindeki etkisi ve ampirik örnekleri sınırlıdır (Essletzbichler, 2009; Gertler, 2010).

5. Kurumsal yaklaşımlar nasıl işlemselleştirilebilir?

Yukarıda detaylı bir biçimde ele alınan kurumsal ve ilişkisel yaklaşım ekonomik coğrafyadaki birçok konunun anlaşılmasına ve dünyada yaşanan ekonomik olayların anlamlandırılmasına rehberlik edecek arka plan bilgisi sunmaktadır. Kuşkusuz söz konusu kurumsal çerçeveler çeşitli kavram setlerinden oluşmaktadır. Öyle ki kavramlar kuramın yapı taşlarını oluşturur (Neuman, 2010). Mevcut araştırmada bu kavram setlerinin birkaçı kümelenme konsepti içerisinde tartışılarak nasıl işlemsel hale getirilebileceği örneklerle sunulmaya çalışılacaktır. Bunlar; **sosyal sermaye, yerel(deki) fısıltı (local buzz) ve yerel ve küresel bilgi akış hattı (local or global pipeline)** şeklindeki kavram setlerinden oluşacaktır. Örnek bir araştırma tasarımı üzerinden bahsedilen kurumsal çerçevelerin ve onlara ilişkin kavram setlerinin işlemselleştirilmesi gerçekleştirilmiş olacağı gibi dünyada gerçekleşen olay ve olguların bahsi geçen kurumsal çerçevelere dayandırılarak anlamlandırılması da bu vesileyle sağlanmış olacaktır. Böylece kurumsal ve ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımlarında vurgulandığı üzere ekonominin hem sosyo-kültürel doğası hem de eylem ve etkileşimlere ilişkin çerçeveler anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda bahsi geçen kurumsal çerçeveler ve onlara ilişkin kavram setleri kısa durum senaryolarıyla somutlaştırılacaktır (Bkz. Çizelge 1). Bilindiği üzere *kısa durum senaryoları* incelenen durumda temsil gücü yüksek, tipik veya simgesel olarak görülen bir dizi olayın betimlenmesidir. Bir başka ifadeyle *kısa durum senaryosu*, bir olaya veya duruma ilişkin sürece şahitlik yapan canlı bir portre olarak da tanımlanabilir (Miles ve Huberman, 2015).

Bu çerçevede ilk olarak **sosyal sermaye** kavramsallaştırmasıyla başlanacak olunursa, söz konusu kavram, karşılıklı fayda için işbirliği ve koordinasyonu kolaylaştıran; normlar, ağlar ve güven gibi sosyal organizasyon özelliklerini işaret eden, fiziki ve beşeri yatırımların faydasını artıran ve bu özelliği dolayısıyla da ekonomik kalkınmanın önemli unsurlarından biri olarak görülmektedir (Putnam, 1993; Morgan, 2007: 104). Gerçekten de özellikle güvenin tesis edilmesiyle birlikte öğrenmenin ve bilgi transferinin kolaylaşacağına vurgu yapan sosyal sermaye konsepti, bir bölgeyi öğrenen bölge haline getirebilecek bir yönü de barındırmaktadır (Lorenzen, 2007). Dasgupta (1999), söz konusu kavramı; güvenin tesis edilmesi, ortak girişimlerin oluşturulması, normların oluş(turul)ması, ağların inşası, yaptırımlar ve kültür gibi konularla ilişkilendirerek kullanmıştır. Putnam'ın (1993) çalışmasında da sosyal sermaye kavramı benzer şekilde değerler, normlar ve ağlar gibi kavram setleriyle deriştirilerek ele alınmıştır (Westlund ve Nilsson, 2005). Bir başka ifadeyle söylendiğinde, sosyal sermaye, bir komünite içindeki verimliliği/etkileşimi artırmak için söz konusu komünitenin içinde yer alan insanlar arasındaki yatay ilişkiler (horizontal associations) ve bu ilişkileri kolaylaştıran mekanizmalar olarak değerlendirilmektedir (Putnam, 1993). Sosyal sermaye konseptine ilişkin olarak yukarıda bahsedilen özellikler; bilginin emilmesi ve paylaşılması, faaliyetlerin koordineli bir şekilde yürütülebilmesi, toplu kararların alınabilmesi, karşılıklı öğrenmenin sağlanması gibi hususlarda aktörlere katkı sağladığı gibi (Serageldin ve Grootaert, 1999), firmalar arası yenilik faaliyetlerinde (Karakayacı, 2013), işlem maliyetleri, bilgi maliyetleri ve koordinasyonun daha iyi sağlanması gibi hususlarda da firmalara veya bölgelere katkı sağlamaktadır (Bellini ve Landabaso, 2007).

Sosyal sermaye konseptinin yukarıda bahsedilen özellikleri bilimsel bir araştırmada nasıl işlemselleştirilebilir? Bu soru örnek bir araştırma tasarımıyla cevaplandırılabilir. Bu yazı, ekonomik coğrafyadaki kurumsal çerçevelere dayalı olarak ele alındığından araştırma tasarımı da doğal olarak ekonomik coğrafyaya ilişkin bir araştırma tasarımı üzerinden somutlaştırılacaktır. Bu somutlaştırma post-Fordist üretim sistemi ve kümelenme politikaları bağlamında anlaşılmaya çalışılacaktır. Bilindiği üzere 1970'lerden sonra ortaya çıkan post-Fordist üretim sistemi; uzmanlaşmaya dayalı üretim yapısını, dış kaynak kullanımını, işgücünün mekânsal ayrışmasını önceleyen, küresel değer zinciri kavramının ortaya çıkışına zemin hazırlayarak ilişkiselliği vazgeçilmez kılan bir yapı sunmaktadır

(Massey, 1984; Dicken vd., 2001; Boggs ve Rantisi, 2003; Hassink vd., 2014). Firmaları, bölgeleri veya ülkeleri birbiriyle ilişki kurmaya mecbur bırakan bu sistemde bilinmedik bir firma, bölge veya ülkeyle kurulacak ilişki birtakım riskleri de beraberinde getirecektir. Böylesi bir durum riskin minimize edilebilmesi için güvenin tesis edebilmesi gibi bir sorunsal doğurmaktadır. Bu çerçeveden hareketle araştırma tasarımı firma ölçeği esas alınarak kurgulandığında, post-Fordist üretim sisteminde firmaların birbiriyle ilişki kurmadan varlığını devam ettirmesi son derece güçtür. Böyle bir ortamda güveni tesis edecek yani sosyal sermaye yaratacak bir mekanizmaya duyulacak ihtiyaç aşırıdır. Yerel ya da yerel ötesi ilişkiler bağlamında akraba veya hemşehrlik ilişkileri güvenin tesis edilmesi yani sosyal sermayenin yaratılması açısından belirleyici olabilir ve söz konusu bağlar üzerinden kurulan ilişkiler de ekonominin sosyo-kültürel yapısını anlamaya olanak tanıyabilir. Ancak akraba veya hemşehrlik bağları türünden bir ilişki biçimi firmaların görece olarak sınırlı bir alanda hareketine imkan tanıyabilir. Kurumsal ve ilişkisel yaklaşımın açtığı pencereden bakıldığında girişimci dernekleri hem firmaların ilişkilerini daha geniş ve farklı ölçeklere taşıyan hem de kendi içsel dinamikleriyle yarattıkları kurumsallıkla ekonominin sosyo-kültürel ve politik doğasını anlamaya müsait yapı sunabilecek türde bir arka plan bilgisi sağlamaktadırlar. Türkiye’de iş derneklerinin hem belli ideolojiler etrafında toplanan üye profilleri hem de şubeleşme şeklindeki yapılanmaları üyesi olan firmaların daha geniş ölçeklerde hareket edebilmelerine imkan tanımaktadır. Dolayısıyla ekonominin sosyo-kültürel ve politik yapısına ilişkin bir kavrayış geliştirilebilmesi için girişimci dernekleri bir araç olarak kullanılabilir. Bu şekilde bir işlemselleştirmeye firmaların hareket alanı daha geniş bir ölçekte değerlendirilebilmekle beraber ekonominin soyut, kültürel ve politik doğası da anlaşılabilir. Kurumsal ve ilişkisel bir yaklaşımdan ekonominin sosyo-kültürel ve politik yönünün anlaşılması, derneklerin içsel dinamiklerinden kaynağını alır. Nitekim girişimci dernekleri, ekonomik bir organizasyonel yapı olmalarının yanı sıra sosyal, kültürel ve politik çerçeveye ilişkin bir anlayış geliştirilmesine de olanak sağlayabilecek bir yapıya sahip olduğundan kurumsal ve ilişkisel yaklaşımın sunduğu çerçeveden olayların anlamlandırılmasına ve kritik edilmesine imkan tanıyabilir.

Kendi üyeleri için sağladığı imkanlar dolayısıyla dernekler hem yerel hem de yerel ötesi ilişkilerin kurulması bağlamında önemli bir mekanizma olarak değerlendirilebilirler. Bu arka plan bilgisinden hareketle söz konusu yapı ekonomik coğrafya yazınındaki yerel(deki) fisiltı ve küresel bilgi akış hatları şeklindeki kavramsal çerçeveler altında değerlendirilebilir. Nitekim **yerel(deki) fisiltı**; bir endüstride ya da bir bölgede yüz yüze temasla yaratılan bilgi ve iletişim ekolojisine gönderme yapar. Bu kavram, organize edilen bir toplantıda ya da rastlantısal olarak herhangi bir yerde gerçekleşen bir karşılaşmada ortaya çıkan örtük öğrenme biçimini ifade etmektedir. Aktörlerin böyle bir ortamdan istifade etmesi için ekstradan yatırım yapmasına gerek yoktur. Aktörlerin söz konusu atmosferden (bilgi ve öğrenme atmosferi gibi) faydalanması için sadece o ortamı paylaşması yeterlidir. Böyle bir ortamda aktörlerin kasıtlı olarak bilgiyi arayıp taraması söz konusu değildir. Aynı ortamı paylaşmanın verdiği avantajla; etraflarındaki söylentilerden, izlenimlerden, tavsiyelerden, ticari görgüden ve stratejik bilgiden bilerek ya da farkında olmadan yararlanırlar. Öyle ki bazı durumlarda aktörlerin etrafındaki olaylara ve bilgiye kayıtsız kalması bile imkânsız hale gelir. Kuşkusuz herhangi bir yatırım yapmadan aktörün etrafındaki bilgiyi maliyetsiz bir şekilde elde etmesi, her zaman ve her yerde aynı ölçüde gerçekleşmemektedir. Yerel fisiltının aktörler üzerinde yaratacağı etkinlik derecesi, ilişkilerin yapısına ve tarihselliğine de bağlıdır. Dolayısıyla sadece “merhaba” demekle yetinilen bir ortam, yerel fisiltıdan sağlanacak faydanın sınırlı seviyede kalmasına yol açacaktır. Ancak, detaya girmeden genel olarak bir değerlendirme yapıldığında yerel fisiltı konsepti Gertler’in (1995 ve 2003) ifade ettiği şekliyle “*sadece orada bulunmak*”la kazanılabilecek bir faydaya işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, söz konusu ortamda “*birşeyler havada asılı*”dır ve orada bulunan aktörler hiçbir maliyet gerektirmeden bundan istifade ederler (Bathelt vd., 2004). Kuşkusuz bu

kavramsallaştırma, ekonomik coğrafyada yüz yüze iletişime, yerel ağların önemine vurgu yapan ve mekânsal yakınlığı önemseyen çerçevelere katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, kümelenme konseptine de katkı sunmaktadır.

Dernek üyeleri arasında yüz yüze temas olarak tanıyarak yerelde bir fisıltı fırtınası oluşturabilen böylesi bir ortam, etkili bilgi paylaşımı ve iletişim atmosferine işaret etmektedir ki bu ortam aynı zamanda örtük öğrenme biçimine de olanak sağlamaktadır. Burada, bir bölgede yüz yüze temasla yaratılan bilgi ve iletişim ekolojisini derneklerin sağladığı anlaşılmaktadır ki bu da yerel(de)ki fisıltının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu ortam, organize edilen bir toplantıda ya da rastlantısal olarak herhangi bir yerde gerçekleşen bir karşılaşmada ortaya çıkan örtük öğrenme biçimini de ifade etmektedir. Öyle ki aktörlerin böyle bir ortamdan istifade etmesi için ekstradan yatırım yapmasına da gerek yoktur. Söz konusu atmosferden (bilgi ve öğrenme atmosferi gibi) faydalanılması için sadece o ortamın paylaşması yeterlidir. Nitekim yerel(de)ki fisıltı kavramsallaştırmasında da tanımlandığı üzere bu türden ortamların maliyetsiz bir bilgi elde edinimine imkân tanıyan yapısı firmaların bilgiye erişim maliyetlerini azaltmalarına katkı sağlamaktadır. Gerçekten de söz konusu organizasyonlar aracılığıyla piyasadan haberdar olunması veya problemlerin çözülmesi derneğin yerelde yarattığı fisıltıdan firmaların istifade ettiğini göstermektedir.

Küresel bilgi akış hattı kavramsallaştırmasıyla ise; küme dışına çıkarak farklı sosyo-kurumsal ve kültürel gömülülüklerin bu akış hatları aracılığıyla aktarılacağı, dolayısıyla dış bağlantılardan elde edilecek bilgi ve birikimin yereli besleyen bir kaynak olacağı anlatılmak istenir (Bathelt vd., 2004; Owen-Smith ve Powell, 2004). Ancak bu kavramın içeriğinde bilgiyi elde etmek yerel fisıltıdaki gibi maliyetsiz olmayıp bilgi akış hatları aracılığıyla elde edilecek bilgiler belli yatırımları yapmayı gerektirir. Kısacası, yerel ortamın dışına çıkılarak küreselden elde edilecek yeni bilgi belli maliyetlere katlanılarak söz konusu akış hatları aracılığıyla elde edilebilir ve bu bilgiyi elde edebilen aktörler ya da firmalar rekabetçi üstünlük kazanabilir. Aktörlerin söz konusu akış hatları aracılığıyla küreselden elde ettiği bilgi ise yerel fisıltı aracılığıyla yerelde taşma etkisi yapabilir (Bathelt vd., 2004).

Yukarıda anlatılan kavramsal çerçeveler ilişkiselliği, sosyal ve kültürel olanı analizlere katmayı öğütlemektedir. Küresel ekonomik sistemin doğası gereği bu ilişkiselliğin sadece yerelde değil yerel ötesi bir forma kavuşturulması gerektiğine ilişkin bir yol haritası da çizilmektedir. Buradan hareketle hem ekonominin sosyo-kültürel doğasını anlamak hem de yerel ve yerel ötesi bilgiye erişime ilişkin olarak yukarıda bahsedilen kuramsal ve kavramsal çerçeveler Çizelge 1'deki gibi bir araştırma tasarımı üzerinden kısa durum senaryolarıyla anlamlandırılabilir.

Çizelge 1. Araştırma tasarımı ve kısa durum senaryoları⁷.

Amaç:	Bir bölgedeki firmanın işlem maliyetlerini azaltabileceği ortamı ve yaratılan bu ortamdan istifade eden firmaların rekabetçilik düzeyini anlamak.
İhtiyaç duyulan ortam özellikleri:	Sosyal sermayesi güçlü bir ortam (Böylesi bir ortam firmanın riskini minimize ederek işlem maliyetlerini minimize etmesi açısından önemli. Güçlü bir sosyal sermaye firmanın hem yerelde hem de yerel ötesinde güvenli limanlara demirlemesine olanak sağlıyor. Yerel ve yerel ötesi bilgiye erişimi için gerekli olan maliyetlerini minimize etmesine katkı sunuyor)
Araç:	Girişimci dernekleri ve üyesi olan firmalar

⁷ Kısa durum senaryoları yazarın doktora tezi kapsamında gerçekleştirdiği derinlemesine görüşme kayıtlarına dayanmaktadır.

Kısa durum senaryoları		
Sosyal sermaye yaratımı	Yerel ötesi bilgiye erişim	Yerel(deki) fısıltı
Müslümanlar güçlü olmalı. Müslümanlar bulunduğu noktalarda temsil edilmeli ve sesi gür çıkmalı...Müslümanlığın bir unvan olmadığı, Müslümanlığın bir zorunluluk olduğu fikriyle bir araya gelen, insanlar tarafından kurulmuştur derneğimiz...	Mesela [Kayserili bir firma olarak] adamla ticaret yapacam. Gidiyorum, adam diyor ki bu derneğin Aksaray üyesi. Derneğin Aksaray şube başkanını ararım yav bu adamın ödemesi nasıl. Adamlığı nasıl. Benim bu adamda dikkat edeceğim hususlar var mı? Diye sorarım. Diyelim ki problem çıktı. Problem çıkınca başkanın yanına varırım. Arkadaş benim şu firma sahibiyile bir sıkıntım var. Benim şu işimi bi çözün, hakem olun derim. Bana böyle bi faydası olur derneğin...	Sektör kurullarında iş de geliyor... O ona tavsiye ediyor. Diyor ki yav bizim MÜSIAD üyemiz falandan aldık diyo... Sektörden de haberdar oluyorlar. Gelişmelerden haberdar oluyor...
1990'lı yıllarda ve daha evvelki yıllarda Türkiye'de sermaye belli bir grupların elindeydi. Halen daha belki öyle ama tabi yüzdesi her geçen sene azalıyor. Biz de bi araya gelim neler yapabileceğimize karar verelim şeklindeki doğal ihtiyaçtan ortaya çıkmış bir sonuçtur derneğimiz...	Bir Kayseri firması olarak Denizli'den ...Nevresim kumaşı alacağım... Dedim ya ne yapsam ne etsem işte bizim firmanın satın alma ekipleri araştırıyor filan. Ya dedim arkadaş bizim orada da dernek var. Bir tane arayalım adamları ya abi tanıdığınız, bildiğiniz işte bize şöyle bir mal lazım yani dernek üyelerinden çünkü dernek üyelerini gerçekten seçerek alıyoruz. Kesinlikle ticari ahlakının düzgün olması lazım... Çok ciddi bir referans yani. Şimdi O [dernek şubesi kastediliyor] sana referans olduğu zaman kafan rahat sorun yoktur Allah'ın izniyle diyorsun. Devam edip gidiyorsun yani. Onlar birkaç firma önerdiler biz de üç beşinden teklif aldık, uygun olanı tercih ettik...	Biz iki sene önce Milano fuarına gittiğimizde aaa bide gördük ki Milano'da sarılar girmiş, yeşiller girmiş, maviler girmiş. Daha burası [Türkiye] hala daha siyah, kahverengi, beyaz döşüyor. Türkler zaten seviyor renkleri. Çiçekli girdim [piyasaya]...Ondan sonra patır patır baktık herkes çiçekliye girmiş Kayseri'de...
Derneğe üyeliğe kabul ederken... derneğimizin iki üyesinin referansı gereklidir. Bu referans da kendisi gibi insanları referans etmesi içindir. Yani tutup da bu bahsettiğimiz değerlere [aile değerleri, ticari değerler, İslami değerler ifade ediliyor] sahip olmayan insanları bu çatının [derneğin] altında bulundurmamaya çalışırız...	Dernekle yurtdışına giderek pazar hakkında bilgimiz oldu, pazara nasıl ürünlerle girebileceğimizi öğrendik. Örneğin, Rusya'ya gittik Rusya'ya büyük takımlarla girilmeyeceğini öğrendik... Rusya'ya gezdik birebir pazarın içine gittik... Mağazalardaki satıcılarla birebir konuştuk...Oradaki evlerin çok küçük olduğunu en büyük evin 80 metre kare olduğunu öğrendik. O yüzden satılmıyormuş. Örneğin Hindistan'a gittik orada bütün evlerin kendinden dolaplı yapıldığını dolayısıyla gardolabının satılmadığını öğrendik. Hindistan'da sadece bazadır, yataktır, şifonyerdir ne bileyim kesinlikle dolap satılmamış orada. Dolap dışındaki bütün aksesuarlar satılabilir koltuktur kanepedir. İşte bunları gezmeden anlayamıyorsun...	
Dernekten olduğunuz zaman bir şeye ait oluyorsunuz. Yani bir zihniyete ait oluyorsunuz. Ya bu ticarete de yansıyor kişisel hayatınıza da günlük hayatınıza da yansıyor. Ticaretinizde daha dikkat etmek.. derneğin benimsediği prensiplerden dolayı kendinizi mahalle baskısı altında hissediyorsunuz...	iş adamları derneğimizin vesilesiyle yerel ortaklar bulmaya çalışıyoruz ki firmalar oraya çok hızlı adapte olsun diye. ...oradaki bizim iş adamları derneği vesilesiyle belki on yıldan beri belki yirmi yıldan beri tanıdıkları insanlar tanyınca onlar onlara kefil oluyo biz bizim üyelerimize kefil oluyoruz işi hızlandırıyoruz...	
Kazanç:	Sosyal sermayesi güçlü bir ortamda riskini minimize eden firmanın yaptığı ticari iş ve işlemlerde maliyetlerini minimize etmesi. Yerel ve yerel ötesi bilgiye erişimini minimum maliyetle gerçekleştirmesi.	
Sonuç:	İşlem maliyetlerindeki tasarrufa istinaden rakiplerine nazaran rekabetçi olma düzeyi daha yüksek bir firma.	

Araştırmanın amacı çerçevesinde araştırmaya muhatap alınabilecek aktörlerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelere dayanan Çizelge 1’deki kısa durum senaryoları belli bir teorik arka plan bilgisinden bağımsız olarak düşünüldüğünde yani tek başına ele alındığında son derece anlamsız bir veri yığını gibi durmaktadır. Örneğin, “Müslümanlar güçlü olmalı” şeklinde bir gerekçeye dayandırılarak kurulan bir girişimci derneğine üye olmak söz konusu derneğe üye olan firmanın işlem maliyetini nasıl düşürebilir? Ya da sosyal veya ideolojik olarak homojenliği sağlamak adına referansla üyeliğe kabul etme şeklinde bir sürecin işletilmesinin firmanın rekabetçi üstünlük kazanımıyla nasıl bir ilişkisi olabilir? Bu ve benzeri birçok soru kendi başına anlamsız ve ilişkisiz gibi dursa da belli bir arka plan bilgisinden hareketle okunduğunda çok derin anlamlar barındırmaktadır. Gerçekten de tek başına anlamsız gibi görünen bu örnekler “sosyal sermaye” gibi bir kavramsal şemsiye altında okunduğunda anlamlı bir veriye dönüşmektedir. Öyle ki derneğin kuruluşuna ilişkin olarak “Müslümanlar güçlü olmalı” ya da “sermayenin belli grupların tekelinden çıkarılması” şeklinde ifade edilen yola bir çıkış hikayeleri sonraki aşamada homojen ve kendi içinde birbirine güvenebilecek grupları bir araya toplamayı düşünen bir organizasyonel birlikteliğe dönüşmektedir. Ki bu birliktelik dernek üyeliği üzerinden geliştirilen bir kimlik inşasına neden olmakta ve söz konusu kimlik çizelgedeki örneklerde gösterildiği üzere Kayserili bir firmanın Aksaray veya Denizli’deki gömülü istihbari bilgiye maliyetsiz bir biçimde erişmesine olanak sağlamaktadır. Nitekim bir Kayseri firmasının Aksaraylı ya da Denizlili bir firmayla yapacağı ticarete “güvenebileceği” ortaklarla iletişime geçme ihtiyacı sosyal sermaye konseptinde vurgulanan güven unsurunun ekonomideki önemini anlamaya yönelik bir eylem olarak okunabilir. Bu güven doğası gereği ilişkiselliğin ön plana alınması gerektiğine ilişkin kavramsal çerçevelere dayandırılabilir. Örneğin Kayserili bir firmanın Aksaray’daki firmanın ‘*adamlığı*’nı sorgulama ihtiyacı hissetmesi, riskin minimize edilebilmesi açısından bilinmedik bir bölgedeki piyasa bilgisine duyulan ihtiyacın gerekliliğini somutlaştırmaktadır. Kuşkusuz böyle bir durum firmanın yerel ötesi bilgiye ulaşması açısından da derneği araçsallaştırmaktadır. Özetle, dernekler üzerinden inşa edilen kurumsallık çabasıyla ilişkili olarak firmaların rekabetçi üstünlük kazanımlarını anlamaya çalışan bu örnek araştırma tasarımı; bölgesel gömülüliklere muktedir olan derneklerin **kendi yerindeki bilgiyi yerel ötesine açan** bir mekanizma olarak işlev görebildiğini bu durumun firmaların işlem maliyetlerini düşürerek rekabetçi bir üstünlük sağlayabileceğine işaret etmektedir. Böylesi bir durumda derneğin aracı pozisyonunda yer alması **sosyal sermayenin** dernek aracılığıyla işlevsel hale getirildiğini de göstermektedir.

6. Sonuç

Bilimsel araştırmalar yapılırken belli bir teorik çerçeveden hareket etmek ele alınan araştırma problemine söz konusu teorik çerçevenin rehberlik etmesi açısından önemlidir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak olay ve olguların anlamlandırılmaya veya problemlerin çözülmeye çalışıldığı araştırmalarda - veriden hareketle kuram oluşturmaya (grounded theory⁸) dayalı gerçekleşen araştırmalar hariç - teorik arka plan bilgisinin verilmesi gerektiği konusunda bir mutabakat olduğu söylenebilir (Creswell, 2013). Güçlü bir teorik arka plan bilgisinin olay ve olgulara belli bir çerçeveden bakabilmeye olanak tanınması açısından araştırmacıya kolaylık sağladığı da söylenebilir (Neuman, 2010). Kuşkusuz teorik arka plan bilgisi ele alınan olaya veya araştırmacının pozisyonuna göre değişebilir. Öyle ki araştırmacının pozisyonu ele alınan aynı olayın farklı bir şekilde sonuçlanmasına bile yol açabilir. Gerçekten de ele alınan bir olay ya da olgu pozitivist bir çerçeveden değerlendirildiğinde farklı Marksist, Feminist ya da yapısalcı bir çerçeveden değerlendirildiğinde farklı sonuçlar verebilir. Ortaya çıkan farklı sonuçlar sosyal bilimlerin bilimsellik iddiasına hanel getirmeyeceği gibi söz konusu sonuçların çeşitliliği sosyal bilimcilerin yaygın bir biçimde kabul ettiği “hakikat tek bir doğrudan ziyade birden çok doğrudan oluşur” şeklindeki yönelik önermeleri

⁸ Kimi araştırmalarda temellendirilmiş kuram olarak da ifade edilir.

çerçevesinde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla farklı teorik yaklaşımlara dayandırılarak üretilen bilgi, hakikate ulaşmak için kurulan bilim havuzundaki bilginin çeşitliliği açısından da yarar sağlamaktadır.

Kuşkusuz bir araştırmada güçlü bir teorik çerçeveye sahip olmanın yanı sıra bunun işlemsel hale getirilmesi de bir o kadar önemlidir. Creswell'in (2013) de vurguladığı üzere nitel yaklaşımlarda teorinin baştan verilmesi nicel yaklaşımlardaki gibi onun test edilmesi şeklinde algılanmamalıdır. Başta verilen teori, araştırma bulgularıyla ilişkili olarak sonuç kısmında rötuşlanacağı gibi geliştirilebilir ya da modifiye de edilebilir. Bu ifadenin kimi bilimciler tarafından iddia edilen "teorik çerçeveye bağlı kalmanın nitel araştırmalarda yaratıcılığı öldürebileceği" şeklindeki argümana karşı verilmiş bir cevap olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Teorik bir çerçevenin örnek bir araştırma tasarımı üzerinden işlemselleştirilmeye çalışıldığı bu makale, teorinin nitel yöntemle gerçekleştirilen bir araştırmadaki önemini ortaya koymaktadır. Öyle ki ilgisiz gibi görünen bir çok nitel veri teorik arka plan bilgisiyile çok değerli bir forma girebilmektedir. Dolayısıyla mevcut araştırma nitel araştırma tasarımıyla gerçekleştirilen araştırmalarda teorinin gerekliliğine ilişkin tartışmayı da zenginleştiren türdendir. Bu bağlamda makale, özellikle teori ile onun pratiğe dökülmesi açısından karmaşa yaşayan genç araştırmacılara yol gösterici olabilir.

Teorik çerçeve okuyucunun araştırma nesnesini daha iyi anlamasına yardımcı olmak açısından önemlidir. Bu şekilde bir pratik, gerek nicel gerek nitel gerekse melez yaklaşımlarla yapılan bilimsel araştırmaların her birisi için gereklidir. Burada parantez açarak belirtmek gerekirse eldeki veriden hareketle kuram oluşturmaya dayalı teoriler çoğunlukla bunun dışında tutulur (Creswell, 2013). Ancak bu ifadeden de fenomenolojik, etnografik veya örnek olay incelemesi gibi diğer nitel araştırma tasarımlarından teori üretilemeyeceği anlamı çıkarılmamalıdır. Öyle ki yukarıda da ifade edildiği üzere araştırmaya yol gösterici olan teori araştırma bulgularıyla olgunlaştırılabilir, rötuşlanabilir veya tam aksi bir iddiada da bulunulabilir. Dolayısıyla teorik çerçeveden hareketle yola çıkılmış olursa da araştırma neticesinde yepyeni bir teori de oluşturulabilir. Kuşkusuz söz konusu yöntemler keskin çizgilerle birbiriyle ayrılmadığından hiçbir ele alış biçimini şovenizme dönüştürmeden ve yeri geldikçe birbirini ikame edebileceğinin farkında olarak tatbik etmek bilimcilerin hassasiyetle üzerinde durması gereken bir konu olarak durmaktadır.

Son söz olarak paradigmayı büyümlü bir güç olarak tanımlayan Lefebvre'e kulak vererek metni bitirmek bu makaleye ilişkin tek cümlelik bir özet niteliği taşıyacaktır. Nitekim Lefebvre'e göre paradigmanın büyüleyici gücü; *karanlık olanın şeffaf olana dönüştürebilmesi, karanlığın nesnesinin aydınlığa taşınabilmesi* gibi özelliklerinden ileri gelir (Lefebvre, 2014: 69). Lefebvre'in paradigmaya ilişkin yukarıdaki ifadesinde "paradigma" yerine "kuram" sözcüğü konulup cümle aynı şekilde tamamlandığında kuramın da karanlık olanı şeffaf olana dönüştürebilme ve karanlığın nesnesini aydınlığa taşıma gibi büyümlü bir güce sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Öyle ki bu araştırmada işlemselleştirilmeye çalışılan tam da yukarıda ifade edildiği şekliyle anlamsız gibi duran veri yığınlarını – yani karanlık olanı – kuram aracılığıyla anlamlı hale getirmek, yani aydınlığa taşımaktır.

Referanslar

- Amin, Ash (1999) The Emilian model: Institutional challenges, *European Planning Studies*, 7 (4), 389-405.
- Amin, Ash (2001) Moving on: Institutionalism in economic geography, *Environment and Planning A*, 33, 1237-1241.
- Amin, Ash; Thrift, Nigel (1995) Institutional issues for the European regions: From markets and plans to socioeconomics and powers of association, *Economy and Society*, 24, 41-66.
- Amin, Ash; Thrift, Nigel (2000) What kind of economic theory for what kind of economic geography?, *Antipode*, 32 (1), 4-9.
- Aoyama, Yuko; Murphy, James T.; Hanson, Susan (2011) *Key Concept in Economic Geography*, Sage, London.
- Barnes, Trevor J. (2000) "Inventing Anglo-American Economic Geography, 1889-1960", In *A companion to Economic Geography* (Edt. Eric Sheppard and Trevor J. Barnes), Blackwell, Oxford, 11-26.
- Barnes, Trevor J.; Sheppard, Eric (2000) "Introduction: The art of Economic Geography", In *A Companion to Economic Geography* (Edt. Eric Sheppard and Trevor J. Barnes), Blackwell, Oxford, 1-8.

- Bathelt, Harald; Glückler, Johannes (2003) Toward a relational economic geography, *Journal of Economic Geography*, 3, 117-44.
- Bathelt, Harald; Malmberg, Anders; Maskell, Peter (2004) Clusters and knowledge: Local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation, *Progress in Human Geography*, 28 (1), 31-56.
- Bellini, Nicola; Landabaso, Mikel (2007) "Learning about innovation in Europe's regional policy", In *The Learning Region Foundations, State of the Art, Future* (Edt. Roel Ruttel and Frans Boekema), Edward Elgar, Cheltenham, 231-251.
- Beyhan, Burak (2006) The role of labor mobility in the cognitive architecture of an industrial cluster: The case of Siteler in Ankara, Middle East Technical University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Department of City and Regional Planning, Dissertation Thesis, Ankara.
- Boggs, Jeffrey S.; Rantisi, Norma M. (2003) The relational turn in economic geography, *Journal of Economic Geography*, 3, 109-116.
- Boschma, Ron; Frenken, Koen (2006) Why is evolutionary economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography, *Journal of Economic Geography*, 6, 273-302.
- Capello, Roberta; Faggian, Alessandra (2005) Collective learning and relational capital in local innovation processes, *Regional Studies*, 39 (1), 75-87.
- Coe, Neil M. (2010) Geographies of production I: An evolutionary revolution, *Progress in Human Geography*, 1-11.
- Coe, Neil M.; Dicken Peter; Hess Martin (2008) Global production networks: Realizing the potential, *Journal of Economic Geography*, 8, 271-295.
- Coe, Neil M.; Kelly, Philip.F.; Yeung, Henry W.C. (2013) *Economic Geography: A Contemporary Introduction* (2. Edition), Blackwell, Oxford
- Commons, John Rogers (1893) *The Distribution of Wealth*, Augustus M. Kelley, New York.
- Commons, John Rogers (1934) *Institutional Economics*, McGraw-Hill, New York.
- Cooke, Philip; Clifton, Nick; Oleaga, Mercedes (2005) Social capital, firm embeddedness and regional development, *Regional Studies*, 39 (8), 1065-1077.
- Cooke, Philip; Morgan, Kevin (2000) *The Associational Economy: Firms, Regions and Innovation*, Oxford, New York.
- Creswell, John W. (2013) *Research Design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*, Sage, London.
- Dasgupta, Partha (1999) "Economic progress and the idea of social capital", In *Social Capital: A Multifaceted Perspective* (Edt. Partha Dasgupta and İsmail Serageldin), World Bank, Washington DC, 325-424.
- Dicken, Peter; Kelly, Philip F.; Olds, Kris; Yeung, Henry Wai-Chung (2001) Chains and networks, territories and scales towards a relational framework for analysing the global economy, *Global Networks* 1 (2), 89-112.
- Domingues, Rita Alcântara (2015) The Institutional perspective in economic geography, *Mercator (Fortaleza)*, 14 (2), 7-19.
- Eceral, Tanyel (2002) Institutional aspects of regional/local economic development, Middle East Technical University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Department of City and Regional Planning, Dissertation Thesis, Ankara.
- Essletzbichler, Jürgen (2009) Evolutionary economic geography, institutions, and political economy, *Economic Geography*, 85 (2), 159-165.
- Gertler, Meric S. (1995) "Being there": Proximity, organization, and Culture in the development and adoption of advanced manufacturing technologies, *Economic Geography*, 71 (1), 1-26.
- Gertler, Meric S. (2003) Tacit knowledge and the economic geography of context, or the undefinable tacitness of being (there), *Journal of Economic Geography*, 3, 75-99.
- Gertler, Meric S. (2010) Rules of the game: The place of institutions in regional economic change, *Regional Studies*, 44 (1), 1-15.
- Gibbs, David C; Jonas, Andrew E G; Reimer, Suzanne (2001) Governance, institutional capacity and partnerships in local economic development: Theoretical issues and empirical evidence from the Humber Sub-region, *Trans Inst Br Geogr*, 26, 103-119.
- Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society: Outline of a Theory of Structuration*, Polity Press, Cambridge.
- Glückler, Johannes (2001) The importance of embeddedness in economic geography, *Geographische Zeitschrift*, 89 (4), 211-26.
- Grabher, Gernot (2009) Yet another turn? The evolutionary project in economic geography, *Economic Geography*, 85 (2), 119-127.
- Granovetter, Mark (1985) Economic action and social structure: The problem of embeddedness, *American Journal of Sociology*, 91 (3), 481-510.
- Hadjimichalis, Costis (2006) Non-economic factors in economic geography and in 'new regionalism': A sympathetic critique, *International Journal of Urban and Regional Research*, 30 (3), 690-704.
- Hassink, Robert (2007) "The learning region: A constructive critique", In *The Learning Region Foundations, State of the Art, Future* (Edt. Roel Ruttel and Frans Boekema), Edward Elgar, Cheltenham, 252-271.
- Hassink, Robert; Klaerding, Claudia; Marques, Pedro (2014) Advancing evolutionary economic geography by engaged pluralism, *Regional Studies*, 48 (7), 1295-1307.
- Hauser, Christoph; Tappeiner, Gottfried; Walde, Janette (2007) The learning region: The impact of social capital and weak ties on innovation, *Regional Studies*, 41 (1), 75-88.

- Hayter, Roger; Patchell, Jerry (2011) *Economic Geography: An Institutional Approach*, Oxford.
- Hess, Martin (2004) ‘Spatial’ relationships? Towards a reconceptualization of embeddedness, *Progress in Human Geography*, 28, 165-186.
- Hodgson, Geoffrey M. (1998) The approach of institutional economics, *Journal of Economic Literature*, Sayı, XXXVI, 166-192.
- Holt-Jensen, Arild (2017) Coğrafya: Tarihi, Felsefesi ve Temel Kavramları (Çev. Erdem Bekaroğlu, Ömer Faik Anlı, Hatice Turut, Suat Tuysuz), İdil Yayıncılık, İstanbul.
- Jessop, Bob (1994) “Post-Fordism and state”, In *Post-Fordism: A reader* (Edt. Ash Amin), Blackwell, Oxford, 251-279.
- Karakayacı, Özer (2013) Social capital and innovation in industrial clusters: An evidence from case of family and non-family firms in Turkey, *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 2 (3), 313-329.
- Kaygalak, İrfan (2011) *Türkiye’de sanayi kümeleşmesi: Uşak örneği*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Kaygalak, İrfan (2013) Kurumsal ekonomik coğrafya yaklaşımı: Tanımı, kavramsal çerçevesi ve içeriği, *Prof.Dr.Asaf Koçman’a Armağan* (Edt. Ertuğ Öner), Ege Üniversitesi Yayınları, No 180, Bornova-İzmir, 347-360.
- Keeble, David; Wilkinson, Frank (1999) Collective learning and knowledge development in the evolution of regional cluster of high technology SMEs in Europe, *Regional studies*, 33 (4), 295-303.
- Kusar, Simon (2011) The institutional perspective in economic geography: An applicative view, *Hrvatski Geografski Glasnik*, 73 (1), 39-49.
- Lefebvre, Henry (2014) *Mekânın Üretimi* (Çev. Işık Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Lorenzen, Mark (2007) “Localized learning and social capital”, In *The Learning Region Foundations, State of the Art, Future* (Edt. Roel Ruttel and Frans Boekema), Edward Elgar, Cheltenham, 206-230.
- Mackinnon, Danny; Cumbers, Andrew (2007) *An Introduction to Economic Geography: Globalization, Uneven Development and Place*, Pearson, London.
- MacLeod, Gordon (2001) Beyond soft institutionalism accumulation, regulation, and their geographical fixes, *Environment and Planning A*, 33, 1145-1167.
- Malecki, Edward J. (2002) Hard and soft networks for urban competitiveness, *Urban Studies*, 39 (5-6), 929-945.
- Martin, Ron (1999) The new ‘geographical turn’ in economics: Some critical reflections, *Cambridge Journal of Economics*, 23, 65-91.
- Martin, Ron (2000) “Institutional approaches in economic geography”, In *A companion to Economic Geography* (Edt. Eric Sheppard and Trevor J. Barnes), Blackwell, Oxford, 77-94.
- Massey, Doreen (1984) *Spatial Division of Labour*, Macmillan, London
- Miles, Matthew B.; Huberman, Michael A. (2015) *Nitel Veri Analizi* (Çev. Edt. Sadegül Akbaba Altun ve Ali Ersoy), Pegem Akademi.
- Mitchell, Katharyne (2000) “Networks of ethnicity”, In *A companion to Economic Geography* (Edt. Eric Sheppard and Trevor J. Barnes), Blackwell, Oxford, 392-407.
- Morgan, Kevin (1997) The learning region: Institutions, innovation and regional renewal, *Regional Studies*, 31 (5), 491-503.
- Morgan, Kevin (2007) “The learning region: Institutions, innovation and regional renewal”, In *The Learning Region Foundations, State of the Art, Future* (Edt. Roel Ruttel and Frans Boekema), Edward Elgar, Cheltenham, 101-124.
- Neuman, W. Lawrence (2010) Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I, Çev. S. Özge, Yayın Odası, İstanbul.
- Owen-Smith, Jason; Powell, Walter W. (2004) Knowledge networks as channels and conduits: The effects of spillovers in the Boston biotechnology community, *Organization Science*, 15 (1), 5-21.
- Özcan, Gül Berna (1995) Small business networks and local ties in Turkey, *Entrepreneurship & Regional Development*, 7, 265-282.
- Özelçi-Eceral, Tanyel, (2006) “Ekonomik coğrafyada kurumsal yaklaşım: Denizli örneği”, İçinde *Değişen Mekân* (Edt. Ayda Eraydın, Dost Kitabevi, Ankara, 458-480.
- Peet, Richard (1998) *Modern Geographical Thought*, Blackwell Publisher Ltd, Oxford.
- Peet, Richard; Thrift, Nigel (2005) “Political economy and human geography”, In *New Models in Geography* (Edt. Richard Peet and Nigel Thrift), Routledge, London, 2-31.
- Piore, Michael J.; Sabel, Charles F. (1984) *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*, New York.
- Putnam, Robert D. (1993) The prosperous community: Social capital and public life, *The American Prospect*, 13, 35-42.
- Rafiqi, Pernilla S. (2009) Evolving economic landscapes: Why new institutional economics matters for economic geography, *Journal of Economic Geography*, 9, 329-353.
- Rutherford, Tod D. (2004) Convergence, the institutional turn and workplace regimes the case of lean production, *Progress in Human Geography*, 28 (4), 425-446.
- Saxenian, AnnaLee (1996) *Regional advantage: Culture and competition in Silicon Valley and Route 128*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Scott, Allen J. (2000) “Economic geography: The great half-century”, In *The Oxford Handbook of Economic Geography* (Edt. Gordon L. Clark, Maryann P. Feldman ve Meric S. Gertler), Oxford University Press, New York, 18-44.
- Scott, Allen J. (2004) A perspective of economic geography, *Journal of Economic Geography*, 479-499.

- Serageldin, İsmail; Grootaert, Christiaan (1999) "Defining social capital: An integrating view", In *Social Capital: A Multifaceted Perspective* (Edt. Partha Dasgupta, and İsmail Serageldin), World Bank, Washington DC, 40-58.
- Storper, Michael (1997) *The regional world: Territorial development in a global economy*, The Guilford Press, New York.
- Sunley, Peter (2008) Relational economic geography: A partial understanding or a new paradigm, *Economic Geography*, 84 (1), 1-26.
- Şenalp, Mehmet Gürsan (2007) "Dünden bugüne kurumsal iktisat", İçinde *Kurumsal İktisat* (Der. Eyüp Özveren), İmge Kitabevi, Ankara, 45-92.
- Thrift, Nigel; Olds, Kris (2004) "Refiguring economic in economic geography", In *Reading Economic Geography* (Edt. Trevor J. Barnes, Jamie Peck, Eric Sheppard and Adam Tickell), Blackwell, Oxford, 59-71.
- Varol, Çiğdem (2002) Entrepreneurial networks in local industrial development: A comparative analysis of Denizli and Gaziantep cases, Middle East Technical University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Department of City and Regional Planning, Dissertation Thesis, Ankara.
- Veblen, Thorstein (1904) *The Theory of Business Enterprise*, Charles Scribner's Sons, New York.
- Westlund, Hans; Nilsson, Elin (2005) Measuring enterprises' investments in social capital: A pilot study, *Regional Studies*, 39 (8), 1079-1094.
- Yavan, Nuri (2005) "Bilim felsefesi bakımından coğrafyada pozitivist yaklaşım", İçinde *Ulusal Coğrafya Kongresi 2005 Bildiriler Kitabı* (Edt. Sedat Avcı ve Hüseyin Turoğlu), İstanbul, 405-414.
- Yavan, Nuri (2014) "Batı coğrafyası geleneği üzerine", İçinde *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler* (Edt. Erdem Bekaroğlu ve Ali Rıza Özdemir), İdil Yayıncılık, İstanbul, 17-51.
- Yeung, Henry Wai-chung (2005) Rethinking relational economic geography, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30 (1), 37-51.